

Kontextus és fenomén II. A könyv kontextusa

Marosán Bence Péter

Könyvbemutató. Kossuth Klub

2021. szeptember 28.

1. Bevezetés. Kapcsolatom a fenomenológiával. (A múltbeli kontextus)

1997-ben kezdtem meg tanulmányaimat az ELTE BTK filozófia szakán, és ugyanebben az évben történt meg az első és döntő találkozásom a fenomenológiával, melynek során elhatároztam, hogy közelebről szeretnék fenomenológiával foglalkozni. (A szélesebb közönség kedvéért: fenomenológián egyfelől mindenekelőtt az Edmund Husserl osztrák-német filozófus által alapított filozófiai mozgalmat, másfelől az általában vett tapasztalat filozófiai elméletét értjük). Abban, hogy a fenomenológia bűvkörébe kerültem négy tanár játszott alapvető szerepet: Mezei Balázs, Fehér M. István, Tengelyi László és Munkácsy Gyula. Mezei Balázssal akkor, 1997-ben Husserl: *Az európai tudományok válsága és a transzcendentális fenomenológia* c. művének abban az évben még csupán kézirat fordítását olvastuk. Fehér M. István akkor, és azután még pár évig Gadamer szövegolvasást tartott – mondatról-mondatra olvastuk és értelmeztük végig az egész *Igazság és módszer* c. művet. Munkácsy Gyula részben Heidegger *Lét és idő* szakszövegolvasást tartott, részben volt egy Kant kurzusa is, amelyre – jól emlékszem – egy rongyossá olvasott *A tiszta ész kritikája* szöveggel járt, az elmaradhatatlan jegyzethalmokkal.

Tengelyi Lászlóval a közelebbi kapcsolatomból később kezdődött, 1999-ben. 1997-ben ő éppen egy francia fenomenológia doktori kurzust tartott. Amikor megjelentem az első órán, rám nézett, és megkérdezte, „Kedves kolléga, mondja, kérem, maga hanyadéves?” Bevallottam, hogy első éves vagyok, amire azt felelte, hogy „Ne haragudjon, azt hiszem, akkor Önnek ez a kurzus talán még egy kicsit magas lesz”. Így arra a kurzusra nem járhattam. Pár évvel később viszont, 1999-ben, odaadtam neki egy Kantról készült dolgozatomat, kérve, hogy véleményezze, és mondja el nekem, hogy szerinte hogyan lehetne továbbgondolni, mely irányokba lehetne tovább haladni. A véleményezés oly módon valósult meg, hogy Tengelyi tartott nekem egy egyszemélyes Kant-szemináriumot (vele együtt kétszemélyes). 1999 őszi szemeszterben, emlékeim szerint kedd délutánonként találkoztunk a szobájában, és Kant *A tiszta ész kritikája* c. művét, valamint Strawson: *Az érzékelés és jelentés határai* c. kommentárját, (ami akkor még nem volt meg magyar fordításban – majd csak egy évvel később –, így az angol változatot olvastuk. Tengelyi rendelkezésemre bocsátotta az ő példányát). Tengelyi azután 2001-ben ment el Wuppertalba, az egyetem Filozófiai Intézetének tanszékvezető professzorának.

A rendszerváltás utáni első évtized a magyarországi Husserl-kutatásoknak is egy termékeny periódusát jelentette. Ekkor jelent meg Vajda Mihály *A posztmodern Heidegger* c. könyve (1993) benne egy Husserl-fejezettel, Mezei Balázs *Zárójelbe tett Isten* c. opusza (1997), Tengelyi László *Élettörténet és sorseseemény* c. (1998) szerzeménye. Valamint feltétlen megemlítendő Mezei Balázs 1995-ös *World and Life-world* c. monográfiája, továbbá Tengelyi László 1998-as *Der Zwitterbegriff Lebensgeschichte* c. műve, melyek a nemzetközi Husserl-irodalomnak és kutatásoknak is fontos elemei. Ezek a művek készítették elő azután a terepet a 2000-es, majd 2010-es években zajló intenzív Husserl- és általában fenomenológiai kutatásokat. A 2000-es évekből mindenekelőtt – az előbb nevezett szerzőkön további könyvein kívül – Schwendtner Tibor (*Szabadság és fenomenológia*, 2003, *Husserl és Heidegger*, 2008), Toronyai Gábor (*Tudományos életfilozófia*, 2002) és Szegedi Nóra (*A magában való dolog fenomenológiája*, 2007) könyveit emelném ki. Ezen a helyen kell megemlíteni Ullmann Tamás 2002-es, francia nyelven íródott könyvét (*La genèse du sens*, 2002), valamint 2010-es nagy összegző művét, a *Sematizmus és intencionalitás* c. munkát. A 2010-es években azután egy sor további értékes és

alapvető jelentőségű monográfia jelent meg magyar nyelven Husserlről és a fenomenológiáról, mindenekelőtt és többek között Deczki Sarolta, Horváth Orsolya, Komorjai László, Lengyel Zsuzsanna, Popovics Zoltán, Takács Ádám, Varga Péter András és Zuh Deodáth tevékenysége és erőfeszítései révén.

Számomra, a kilencvenes évek végén és a kétezres években, a fenomenológia egy világos, jól kezelhető és tisztán érthető filozófiai munkamódszert nyújtott, melynek révén minden filozófiai probléma egyszerűen áttekinthetővé és jól megközelíthetővé vált. Kicsit úgy éreztem magam a fenomenológiával, mintha a mondabeli Midász király lettem volna, a mítosz negatív vonatkozásai nélkül: amihez hozzáértem vele, az arannyá változott. Világos, áttetsző, jól kezelhető problémává. Egy ideig erősen Heidegger hatása alatt álltam, végül a doktori iskolában dőlt el, hogy végérvényesen Husserl mellett szeretném elkötelezni magamat.

Első tanulmányom a *Magyar Filozófiai Szemlében* 2004-ben jelent meg „Variációk az élettörténetre. Husserl és Heidegger szubjektivitás-fogalmának összehasonlító elemzése” címen. Ott arról beszéltem, hogy szerintem Husserl mikrofenomenológiát művel, amin kb. azt értettem, hogy a jelenségek igazán közeli, mikroszkopikus, nüanszírozó vizsgálatát nyújtja, míg Heidegger úgymond makrofenomenológiát végez, ami akkor számomra Heidegger nagy és átfogó egzisztenciál-filozófiai és léttörténeti vízióra és vázlataira vonatkozott. Ebben a szövegben már benne volt az, ami miatt végül Husserl mellett kötöttem ki, ami miatt úgy éreztem, mégis csak a husserli fenomenológia áll hozzám a legközelebb: nála véltem felfedezni a jelenségekkel való igazán elmélyült, aprólékos és pepecselős (mikroszkopikus) munkamódszert, amelyet én is szerettem volna művelni és alkalmazni.

Számomra inspiráló volt az a husserli ív és célkitűzés, hogy pl. egy kocka észlelésének részletes és hosszadalmas elemzéséből kiindulva kellene lassanként és apránként eljutnunk a „legfőbb és végső kérdésekig”, a klasszikus metafizika alapproblémáiig, mint amilyenek a lélek halhatatlanságának (vagy éppen halandó voltának), illetve Isten létezésének (vagy nem-létének) a kérdése, oly módon, hogy ezekre a kérdésekre azután szigorúan fenomenológiai módon próbáljunk „apodiktikus”, tehát a kétség legapróbb szikráját is kizáró formában választ adni.

2. A könyv születésének szűkebb kontextusa. Az apodiktikus evidencia kérdése. (A jelenbeli kontextus)

Az a probléma, amely közvetlenül a jelen könyv korábbi változatát inspirálta, illetve a jelen mű megszületéséhez vezetett, pontosan az apodiktikus evidencia kérdése volt. Husserlnél elvileg az apodiktikus evidencia az utólag már nem módosítható, abszolút, végérvényes bizonyosságot jelentette – és a fenomenológia alapvetően ilyen evidenciával rendelkező belátások megszerzését tűzte ki céljává. Jól illusztrálja ezt az utolsó husserli főmű, *Az európai tudományok válsága és a transzcendentális fenomenológia* c. könyvben tett megjegyzés, mely szerint az embernek arra kell törekednie, hogy „az apodikticitásban éljen”.¹ A fenomenológia tehát elvileg arra hivatott, és Husserl szerint képes is rá, hogy végső evidenciákra tegyen szert. Ezzel látványos ellentétben állt, hogy a fenomenológiai mozgalom fő alakjait tekintve szinte annyi különböző fenomenológia volt, mint ahány fenomenológus. Mindenkinek mondhatni megvolt a maga külön bejáratú fenomenológiája; teljesen eltérő hangsúlyokkal, kiindulópontokkal és adott esetben a többi fenomenológus szerző következtetéseivel,

¹ Husserl: *Az európai tudományok válsága és a transzcendentális fenomenológia*. Budapest: Atlantisz kiadó, 1998 (I. kötet): 330. (Berényi Gábor és Mezei Balázs fordítása).

végkövetkeztetéseivel teljesen ellentétes megállapításokkal, következtetésekkel. Mi a helyzet akkor a végérvényes, soha meg nem másítható evidenciájú belátásokkal?

A fenomenológiai mozgalom sokrétűsége és a Husserl utáni fenomenológusoknak az „alapító atyával” szembeni sokszor kritikus attitűdje, a Husserlre tett kritikus megjegyzések sokasága csak még élesebben láthatóvá teszi ezt a sajátos helyzetet; Husserlnek az apodiktikus fenomenológiára és a végső bizonyosságra vonatkozó, látszólag kudarcba fulladt reményeit és várakozásait. Ezt az ellentmondást – tanítványainak, követőinek a saját eredeti intencióitól való eltérését – Husserl maga is látta, és ennek a tapasztalatnak a nyomán élete végefelé egyre kiábrándultabb és elkeseredettebb lett. Erre mondta kései korszakában többek között azt, hogy „vezető lettem követők nélkül” („als beruferer Führer ohne Gefolge”),² 1931-ben pedig egy ízben keserűen megjegyezte, hogy „úgy tűnik én, vagyok a híres-neves fenomenológiai mozgalom legnagyobb ellensége”.³ Ezt a helyzetet Ricoeur a következő szavakkal jellemezte: „a fenomenológia története a Husserltől való eretnek eltérések története”.⁴ A disszertáció kiindulópontját ez a dilemma képezte.

A disszertáció címét: „Az apodikticitás élete” a korábban idézett husserli mondat ihlette, melyben Husserl a fenomenológiájával kapcsolatos legfőbb reményeinek és várakozásainak adott hangot; nevezetesen, hogy képesek leszünk szert tenni végső belátásokra a nem túl lényeges, de filozófiailag és tudományos mégis csak releváns kérdésekkel kapcsolatban éppúgy, mint „az első és legfőbb kérdések” vonatkozásában. A disszertációval kapcsolatos első vázlatok 2008 novemberében keletkeztek, amikor a Dublini Egyetemen tanultam ösztöndíjjal, Dermot Moran témavezetésével. Ezek a vázlatok öltöttek azután először szisztematikus formát a Dublini Egyetem filozófiai folyóiratában, a *Perspectives* c. lapban 2009-ben megjelent „Apodicticity and Transcendental Phenomenology” c. cikkemben.

Amennyire képes vagyok visszaemlékezni, ekkor alakult ki bennem az a gondolat, hogy ugyan képesek vagyunk szert tenni apodiktikus belátásokra, de az egyes apodiktikus belátások egymással szoros összefüggésben állnak, mintegy hálózatszerű kapcsolatrendszerbe szerveződnek. Az egyes apodiktikus felismerések kölcsönösen értelmezik, árnyalják egymást, más megvilágításba helyezik a korábbi apodiktikus ismereteket, és hangsúlyeltolódásokat, értelemátalakulásokat hoznak létre ismereteink jelenlegi állományában. Vagyis ekkor (2008 őszi) kezdett igazán feltűnni számomra a *kontextus* fontossága. Ennek hatására elkezdtem kifejezetten azzal foglalkozni és azt kutatni, hogy Husserl mit mondott az evidencia kontextuális természetéről – és szerencsémre Husserlnek egész életén keresztül erről a jelenségről vagy tényállásról egészen sok mondanivalója volt. Erre egyébként Mezei Balázs is kifejezetten felhívta a figyelmet Husserl a *Kartéziánus elmékedések* c. művének általa készített magyar fordításához írott utószavában.⁵

Ahhoz a gondolathoz jutottam el tehát – amit magánál, Husserlnél is megtaláltam, az evidenciára vonatkozó szisztematikus kifejtett elméletében –, hogy magának a megismerésnek a folyamatát döntő módon befolyásolja az egyént körülvevő társadalmi, történelmi kontextus, a megismerés irányát és jellegét alapvetően meghatározza az egyén szociális és episztémikus szituációja, és az egyes ismeretek tartalmát, értelmét lényegi módon alakítja a többi ismeretnek és belátásnak az a tágabb horizontja vagy kontextusa, amelybe az előbb említett szóban forgó konkrét ismeret is beleágyazódik.

² Husserl: *Briefwechsel. Band II: Die Münchener Phänomenologen*. Szerk.: Karl Schuhmann. The Hague, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 1994: 182.

³ Husserl: *Briefwechsel. Band IX: Familienbriefe*. Szerk.: Karl Schuhmann. The Hague, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 1994: 79.

⁴ Paul Ricoeur: *A l'école de la phénoménologie*. Paris: Vrin, 1987: 9.

⁵ Mezei Balázs: „Utószó”. In Edmund Husserl: *Kartéziánus elmékedések*. Budapest: Atlantisz kiadó, 2000: 182. (Fordította: Mezei Balázs).

Ez már képes volt magyarázni számomra a fenomenológiák sokféleségét. A fő kihívás ezután az volt, hogy ezen kontextuális beágyazottságra való tekintettel sikerüljön elkerülnöm a relativizmust – miként korábban, véleményem szerint, Husserlnek is látható és alapvető módon sikerült. A relativizmust – Husserl nyomdokain haladva – úgy véltem elkerülni, hogy hangsúlyoztam, minden hangsúlyeltolódás, értelemmódosulás ellenére az egyszer már megszerzett apodiktikus belátásoknak mindig van egy olyan *magjuk*, amely soha, semmilyen körülmények között sem tűnik el vagy íródik felül teljesen.

A teljes disszertáció első szisztematikus vázlata 2011-ben készült el, a doktori szigorlatomra, „Az igazság fenomenológiája” címen. Ezután láttam neki az értekezés tényleges megírásának, melynek első teljes változata 2012. február 2-ára lett kész. Ez egy egyébként több mint 600 oldalas anyag lett, melyet doktori témavezetőm, Mezei Balázs megható lelkiismeretességgel nézett végig – a terjedelmes anyagot bekezdésről-bekezdésre, néhol mondatról-mondatra végigkommentálta. Az ő kommentárjainak köszönhetően nyerte el a jelenleg közreadott szöveg is a végleges formáját.

Mezei Balázs megjegyzéseit és javaslatait felhasználva mondatról-mondatra haladva dolgoztam át a teljes szöveget. Az eredetileg több mint 600 oldalas anyagot az ELTE Filozófiai Doktori Iskolájánál, mint az hozzám informális csatornákon keresztül eljutott, némileg sokallták – így, mivel nem akartam számomra fontos tartalmi egységeket kihagyni, úgy döntöttem, hogy tartalmilag csupán a felét adom le a teljes szövegnek, amivel 2013. március 17-ére készültem el. A bírálati eljárás során szóba is került a szöveg látható befejezetlensége és nyitottsága, ezzel együtt vagy annak ellenére az értekezés szerencsére kedvező fogadtatásban részesült.

Ezt az első részt vagy tematikus egységet később némileg módosítottam, és ez jelent meg azután 2017-ben *Kontextus és fenomén I. Igazság, evidencia és tapasztalat Edmund Husserl munkásságában* címen. A címben a „kontextus” szó a „fenomének”, tehát – a husserli fenomenológia kontextusában mindenekelőtt – a tapasztalat jelenségeinek a hálózatokba, kontextusokba rendeződésére utal, a „fenomének” pedig – ahogy mondtam – a fenomenológia főszereplőjére, a tapasztalati megjelenésre egyáltalán. Az első kötet a tapasztalatnak ezt a kontextualitását statikus szempontból tárgyalta; tehát az időbeliség és a keletkezés kérdéseit a háttérbe szorítva. A második kötet pedig – *Kontextus és fenomén II. Az igazság problémája az időtudat és a keletkezés husserli filozófiájában* –, melynek most van a bemutatója, a tapasztalati kontextusok időbeli aspektusával, illetve keletkezésével foglalkozik.

3. A könyvben felvázolt problémakör tétje. Transzcendentális és naturalizmus. (A jövőbeli kontextus)

Mi volna a két könyvben felvázolt problémahorizont tényleges tétje a jelen és az eljövendő filozófiára nézve? A könyvnek két lényeges célkitűzése volt. Egyfelől azt próbáltam igazolni, hogy Husserlnél minden egyes partikuláris felismerésnek és ismeretnek lényegileg kontextuális természete van, azaz más – potenciális és aktuális – felismerések végtelenül nyitott horizontjába illeszkedik bele. Másfelől arra szerettem volna rámutatni, hogy Husserlnél ez az előbbi felfogás egy olyan hagyomány keretei közé illeszkedett, amelynek Husserl az egyik legnagyobb hatású képviselője volt, és amelyet a magam módján én is folytatni szeretnék: nevezetesen a transzcendentális filozófiai hagyomány keretei közé. A szigorúan véve Kanttól induló, Husserl értelmezésében azonban – modern formájában – egészen Descartes-ig visszanyúló transzcendentális hagyomány képviselői szerint a szubjektumnak alapvető szerepe van a létezés és a világ megértése szempontjából. A transzcendentális hagyomány hangadói tehát a szubjektumnak általánosabb kozmológiai és ontológiai jelentőséget tulajdonítanak. A transzcendentális filozófia szerint a szubjektum nem pusztán esetleges természeti fejlemény, hanem olyasvalaki, aki egyfelől bizonyos fokú szükségszerűséggel tartozik a világhoz, másfelől nem csupán

természeti létező, és nem is vezethető le teljes mértékben természeti folyamatokból, illetve nem vezethető tökéletesen ilyenekre vissza.

Ezzel szemben áll a már Husserl által is kritizált naturalista hagyomány. A naturalizmus szerint minden ami van és egyáltalán lehetséges, az kizárólag természeti létező vagy adottság, és annak tekintetében, az arról való döntés során, hogy mi van és mi lehetséges, a természettudományos elméletek végső soron kizárólagos kompetenciával bírnak. Mint azt Husserl, és előtte már – legkésőbb – Kant is vélelmezte – és ez az én meggyőződésem is – a naturalista elméletek rendelkeznek néhány, filozófiai szempontból szerintem egészen katasztrofális következménnyel, amelyek közül az egyik, hogy a naturalizmus szerintem – és a transzcendentális hagyomány képviselői szerint is – oda vezet, hogy minden intrinzikus, tehát bizonyos formában szükségszerűnek tekinthető értelem, érvényesség és érték eltűnik a világból. (Ami a „katasztrofális” minősítést illeti, természetesen tisztában vagyok vele, hogy az emberek jelentős, talán legjelentősebb része tökéletesen konform életet tud élni egy teljesen naturális világban, ahol nincsen szükségszerű értelem, érvényesség vagy érték – és a filozófusok egy igen jelentős része is tökéletesen konform módon tudja érezni magát egy ilyen világgép birtokában. A transzcendentális filozófusok számára azonban az a normatív és morális relativizmus – bizonyos értelmezések szerint egyáltalán minden normativitás és moralitás radikális felszámolása – a legkevésbé sem szerencsés következmény).

A transzcendentális és naturalista világgép szembenállását illetően szerintem megvilágító erejű lehet Robert Sokolowski, jelenleg is élő amerikai filozófus (szerintem az egyik legjelentősebb kortárs gondolkodó) hasonlata, melyet 2000-ben megjelent, *Introduction to Phenomenology* c. könyvében használt, ahol empirikus és transzcendentális ego lényegi különbségét és egyúttal összefüggését szerette volna érthetővé tenni.⁶ Sokolowski szerint ahhoz, hogy empirikus és transzcendentális szubjektum különbségét megértsük, vegyük egy sakkbábú, mondjuk egy gyalog példáját. A sakkbábú egyfelől egy fizikai tárgy. Alá van vetve a fizika törvényeinek, leesik a földre, ha lelökik az asztalról, ha tűzbe rakják, akkor megég, továbbá felbontható kémiai elemeire. Egy sakkjátszma részeként azonban a sakkbábúra egészen más törvények vonatkoznak, mint a fizikai világ törvényei – nevezetesen a sakknak mint játéknak a törvényei érvényesek rá. A sakkbábú, pl. egy gyalog, a sakkjátszma egyik szereplőjeként, nem tud leesni a földre, nem tud megégni és kémiai elemeire sem bontható föl. Viszont mattot lehet vele adni. Sokolowski azt mondja, hogy tulajdonképpen ez vonatkozik az emberre is, mint empirikus személyre és mint transzcendentális szubjektumra. Az ember – mondja Sokolowski Kant és Husserl nyomán – egyfelől természeti lény. Ki van téve a fizika, kémia és biológia törvényszerűségeinek. Hat rá a gravitáció, ha tűz éri, akkor megég. Transzcendentális szubjektumként azonban nem a fizikai világ törvényei érvényesek rá, hanem az ész és az igazság törvényei. Az ember nem csak természeti lény, mondja Sokolowski, hanem az *ész és az igazság ágense*. Az emberre tehát nem csak természeti lényként tekinthetünk, hanem az ember megenged egy alapvetően anti-naturalista, tehát transzcendentális tekintetbevételt is.

A naturalista pozíció egyik lényegi jellemzője, hogy az egyedül jogosult és érvényes tekintetbevételt a természeti, illetve természettudományosan megalapozott tekintetbevételnek tartja. E pozíció képviselője – ha hű akar maradni álláspontjához – azt mondja, hogy csak a természeti valóság van, és e természeti valóság elemeivel, lakóival és összefüggéseivel kapcsolatban semmiféle más tekintetbevétel nem jogosult – filozófiailag és/vagy tudományosan – mint a természeti, a naturalista. A természeti valóság, mondják, kizár magából minden alternatív tekintetbevételi lehetőséget, illetve egy valóban következetes naturalista elemzés minden más alternatív tekintetbevételi lehetőséget vagy

⁶ Robert Sokolowski: *Introduction to Phenomenology*. Cambridge: Cambridge University Press 2000: 118sk.

értelmetlennek, vagy redukálhatónak – tehát a természeti létre vagy a természettudományos jellegű tekintetbevételre visszavezethetőnek – mutat.

Jelenleg a naturalista elkötelezettségű filozófusok aránya az anti-naturalistákkal vagy tág értelemben vett transzcendentalistákkal szemben úgyszólván lehangoló. David Bourget és David Chalmers 2014-ben publikált egy cikket a *Philosophical Studies* c. folyóiratban egy empirikus felmérésről, amelyben filozófusokat kérdeztek meg filozófiai rokonszenveikről és elkötelezettségeikről, mintegy 1972 személyt tartalmazó célcsoportot kikérdezve.⁷ A válaszok alapján a naturalista elköteleződésű filozófusok aránya meghatározó. A test-elme viszony kérdésében pl. a megkérdezettek 56,5 százaléka vallja magát fizikalistának, 27,1 százaléka nem-fizikalistának, és 16,4 százaléka egyébnek.⁸ És a tendenciák abba az irányba mutatnak, hogy a naturalisták aránya csak nőni fog.

Nézetem szerint ma az igazán lényeges választóvonal nem a kontinentális és analitikus filozófiák között húzódik, hanem a naturalista és anti-naturalista (vagyis, értelmezésem szerint, a tág értelemben vett transzcendentális) áramlatok között. A két tábor közt van egy kisebb köztes tábor (ilyen mindig szokott lenni) – azon filozófusok köre, akik a megismerés és létezés alapvető természetét ismeretelméletileg és lételméletileg semleges terminusokban fejtik ki, (pl. a neutrális monizmus bizonyos interpretációi és változatai). A különböző filozófiák közti vetélkedés a jövőben azonban, úgy vélem, az előbb említett két tábor – a naturalizmus vagy az anti-naturalizmus – között fog eldőlni, egyik vagy másik tábor javára.

Valamelyik tábornak a kettő közül biztosan igaza van (kétlem, hogy ebben az összefüggésben lenne „tertium datur”, tehát harmadik út) – a világ vagy értelmezhető kizárólag naturális terminusokban vagy nem. A filozófiai preferenciáink és előfeltevéseink azonban lényegi befolyást gyakorolhatnak az ezzel kapcsolatos kutatások előrehaladására.

Husserlnél ez egy időnként felbukkanó, visszatérő motívum volt. Szerinte a „beállítódás” („Einstellung”) egyfajta „szemellenzőként” („Scheuklappen”) működik, amely bizonyos dolgokat kitakar a látómezőnkől, bizonyos más dolgokra viszont ráirányítja a tekintetünket.⁹ Szerintem a fogalmi és a filozófiai prekonceptióink minden szinten ugyanígy működnek. Bizonyos dolgokat kiemelnek, más dolgokat viszont potenciálisan kitakarnak. Így a naturalista alapvetés egyfajta önbeteljesítő jóslatként is működhet: semmiféle, a természet zártságát megkérdőjelező vagy másféle beállítódás számára evidensen megbontó tényezőt, információt nem fogunk találni, mivel ez az alapvetés mindig gondoskodik róla, hogy hogyan értelmezzünk át minden ilyen tényezőt és információt naturális terminusokban; hogy az ellentmondó információkat miért lássuk mégis olyanoknak, mint amelyek nem mondanak ellent a természet zártságának és önmagának elégséges (Tengelyi László szavával: „autark”) voltak.

Ebben a tekintetben különös jelentőségét látom a megismerés kontextuális természetének egyfelől, másfelől annak, hogy kifejezetten vagy hallgatólagosan, de a tudományos megismerés – és benne a természettudományos is – keresztül-kasul mindenütt filozófiai előfeltevésekre, filozófiailag meghatározott és artikulált konceptuális apparátusra támaszkodik. A kirakós egyetlen darabkája radikálisan átértelmezheti a tudomány egész jelenlegi rendszerét és az egész világképünket. A filozófiai előfeltevéseink pedig lényegi befolyást gyakorolhatnak arra, hogy megtaláljuk vagy egyáltalán meg

⁷ David Bourget és David Chalmers: *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*. September 2014, Vol. 170, No. 3 (September 2014), pp. 465-500.

⁸ David Bourget és David Chalmers 2014: 476.

⁹ Vö. pl. Husserl: *Ideen zur einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution*. Szerk.: Marly Biemel. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1952: 183.

akarjuk-e találni a megfelelő darabkákat. Előfeltevéseink rendszere teljes kutatási irányokat takarhatnak ki, vagy éppen ellenkezőleg nyithatnak meg a számunkra.

Azt, hogy mennyire nyitottak az – értelmezésem, valamint a transzcendentális hagyomány e tekintetben irányadónak számító, jellemző értelmezései szerint is – alapvetően hipotetikus konstrukciókra építkező, kortárs teoretikus tudományok még az általános emberi és specifikusan filozófiai világgépünk alapjait érintő lényegi kérdések tekintetében is, két kortárs, természettudományos jellegű problémával szeretném illusztrálni. Ami – a test-elme viszony szempontjából megkerülhetetlennek tűnő – agykutatásokat illeti, 2015-ben Kenneth Miller amerikai agykutatónak volt egy cikke arról, hogy szerinte még konkrétan évszázadokra (sic!) van szükség ahhoz, hogy pontosan értsük az agy működésének minden részletét, valamint magának az agynak mint egésznek is az egzakt működését.¹⁰ Ha ezt túlzónak is gondoljuk, ugyanebben az évben, 2015-ben Ralph Adolphs idegtudós, kognitív tudós, a Caltech Egyetem munkatársa is közzé tett egy cikket a rangos *Trends in Cognitive Sciences* c. folyóiratban, az idegtudomány mind a mai napig megoldatlan kérdéseivel kapcsolatban, melynek egyik fő pontja az volt, hogy Ralph Adolphs szerint bizonyos problémák az idegtudományban és az agykutatásban várhatóan még mindig legalább több évtizedig megoldatlanok maradnak.¹¹

Ami pedig az embert körülvevő természeti valóságot illeti, egyes becslések szerint – ami megint csak a tudósok jelentős hányada által elfogadott szám – az univerzum 95 százalékát alkotja a sötét anyag (27 százalék) és a sötét energia (68 százalék), amelynek a természetét még alapvetően nem ismerik.¹²

Vagyis nagyon visszafogottan fogalmazva is, a világ egészével – és benne a szubjektum mibenlétével – kapcsolatban még vannak lényeges kérdőjelek. Ebben az összefüggésben szeretnék emlékeztetni a fizikában a 19. század végén uralkodó, jellegzetesen optimista légkörre, mely szerint tulajdonképpen már minden fontos dolgot felfedeztek a fizikában, és már csak néhány részletkérdés tisztázása maradt hátra, (pl. Albert Michaelson-nál).¹³ Néhány évvel később pedig megszületett a kvantumelmélet és a relativitáselmélet, kikényszerítve, hogy radikálisan új alapokra helyezték a fizikát.

A tudomány történetének ilyen fordulatai nem árt, ha filozófiai tekintetben is nagyobb óvatosságra intenek bennünket, különösen, ha a világnézetünk alapjait érintő, lényegileg filozófiai jellegű kérdésekről van szó – jelezve, hogy legyünk óvatosak, mielőtt átfogó, filozófiai alátámasztottságú keretrendszerek szembenállásakor már akkor kihirdessük egyik vagy másik ilyen keretrendszer

¹⁰ Kenneth D. Miller: Will You Ever Be Able to Upload Your Brain? In *The New York Times*, 2015 október 10. <https://www.nytimes.com/2015/10/11/opinion/sunday/will-you-ever-be-able-to-upload-your-brain.html>

¹¹ Adolphs, Ralph (2015) The unsolved problems of neuroscience. In *Trends in Cognitive Sciences*, 19 (4). pp. 173-175.

¹² Pl.: University of Cambridge: Planck captures portrait of the young Universe, revealing earliest light. 21 Mar 2013. Hyperlink:

<https://www.cam.ac.uk/research/news/planck-captures-portrait-of-the-young-universe-revealing-earliest-light>
Továbbá: Sean Carroll: *Dark Matter, Dark Energy: The dark side of the universe*. The Teaching Company. Guidebook Part 2, 2007: 46.

¹³ „Before entering into these details, however, it may be well to reply to the very natural question: What would be the use of such extreme refinement in the science of measurement? Very briefly and in general terms the answer would be that in this direction the greater part of all future discovery must lie. The more important fundamental laws and facts of physical science have all been discovered, and these are now so firmly established that the possibility of their ever being supplanted in consequence of new discoveries is exceedingly remote. Nevertheless, it has been found that there are apparent exceptions to most of these laws, and this is particularly true when the observations are pushed to a limit, i. e., whenever the circumstances of experiment are such that extreme cases can be examined. Such examination almost surely leads, not to the overthrow of the law, but to the discovery of other facts and laws whose action produces the apparent exceptions.” (Albert Michaelson: *Light Waves and Their Uses*, 1902).

győzelmét, amikor még az egészhet illető lényeges kérdéseket nem hogy megválaszolni nem sikerült, de a kérdések alapvető értelmének a lényegi tisztázása is hátravan.